

глибоко індивідуальна. Характеризуючись своїми просторово-часовими вимірами, специфічними ознаками, вона, з одного боку, впливає на формування світоглядних орієнтирів митця, а з іншого – безпосередньо проявляється у його творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьевский В. Л. Тема повседневности как основа современной социологии. *Альманах современной науки и образования*. Тамбов : Грамота, 2008. №10 (17): в 2-х ч. Ч. II. С. 17–20.
2. Козлова Н. Н. Повседневность. В кн.: Новая философская энциклопедия: в 4 т. Т. 3. Москва : Мысль, 2001. С. 254–255.
3. Марков Б. В. Храм и рынок. Человек в пространстве культуры. СПб. : Алетейя, 1999. 304 с.
4. Рубчак Р. Перемога над прірвою. Про поезію Василя Стуса. URL: <http://exlibris.org.ua/stus/r23.html>
5. Стус В. Зимові дерева: перша збірка поезій. Брюссель : Література і мистецтво, 1970. 206 с.
6. *Теория культуры*: учебное пособие / под ред. С. Н. Иконниковой, В. П. Большакова. СПб. : Питер, 2008. 592 с.
7. Шум А. Поезія Василя Стуса. У кн.: Стус В. Зимові дерева: перша збірка поезій. Брюссель : Література і мистецтво, 1970. С. 1–8.

Біляцька В. П.
(м. Дніпро)

РАННІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ СТУДІЇ ВАСИЛЯ СТУСА

«Енергія і витонченість», «афористична сконцентрованість думки», «незалежна оцінка» – риси, за І. Дзюбою, властиві Василеві Стусові як літературознавцеві та критикові, які він проявляв ще у студентські роки. У статтях «Поезія третьої весни», «На поетичному турнірі», «Най будем щирі...», «Опуклий вибух таланту», «Еріх Марія Рільке», «Великий з найбільших», «Гнівний поет доби» В. Стус розпочав полемічно-загострену розмову про оновлення реалізму, про засилля романтики як профанної модифікації неоромантизму, про модерністські пошуки в літературі та буття художника у світі.

На думку І. Дзюби, у В. Стуса до літератури був не лише читацький, а й поважний теоретичний інтерес. У перші роки життя в Києві В. Стуса сприймали

швидше як літературознавця, ніж поета, мало хто знав про його віршування, а сам він своїх поетичних амбіцій не виявляв. «У літературному середовищі та на вечорах, коли й виступав, то більше в обговоренні творів своїх товаришів, ніж із читанням власних... Його рецензії та критичні статті часом мали більший розголос, ніж його нечисельні поетичні добірки» [2, с. 608].

Однією з перших наукових розвідок В. Стуса є стаття «Поезія третьої весни» (1957) про збірку «Троянди й виноград» Максима Рильського. Окремі аспекти літературно-критичної спадщини В. Стуса були об'єктом наукового аналізу (І. Дзюба, М. Жулинський, М. Коцюбинська, В. Просалова, Л. Тарнашинська, В. Яременко), проте ця стаття згадувалася принагідно.

З огляду на увесь доробок В. Стуса не випадково було обрано для однієї з перших робіт роздуми про поезію й постать такого митця, як М. Рильський, оскільки поет належав до тих творчих натур, яким удалося зберегти в українській літературі класичні орієнтири, точніше, неокласичні.

Занурення В. Стуса в літературну критику в першій половині 60-х років, на переконання Л. Тарнашинської, було викликане потребою *самовисловлення* саме в тій царині літературного життя, яка давала можливість чіткого означення й формулювання філософсько-етичних засад художньої практики. Ранні наукові студії були не так «самоутвердженням, як своєрідним *самовіднаходженням* та апробацією художньо-естетичних критеріїв, які знайшли свій розвиток і поглиблення в літературознавчих студіях про Павла Тичину, Максима Рильського, Р. М. Рільке, Гарсія Лорку та інших» [8, с. 76].

У науковій розвідці «Поезія третьої весни» відчувається прагнення В. Стуса адекватно, критично оцінити М. Рильського як автора збірки «Троянди й виноград», у якій відображено найактуальніші естетичні координати доби. Йому імпонувала відверта неокласичність М. Рильського з майже забутою трансформацією ніцшеанської співвіднесеності аполлонійського й діонісійського первнів, не у протиставленні, а в гармонійності, у взаємодії свідомого й інстинктивного у творчому процесі, схильність до порядку й гармонії. В. Стус, аналізуючи поезію М. Рильського, намагається упорядкувати різні рівні світоглядних позицій, адже поезія періоду «третього цвітіння», «лагідного мінору» – саме та царина, у якій М. Рильський шукав «рятівної гармонії і в ній знаходив собі заспокоєння» [5, с. 160] та був сучасніший за багатьох сучасників автора статті. В. Стус на інтуїтивному, іноді на емоційному рівні, а іноді й на термінологічній означеності намагається обґрунтувати комплекс проблем і як критик, і як творча особистість.

У збірці «Троянди й виноград» В. Стус виокремлює поезії, у яких звучить «гімн Людині і Праці, Природі й Вітчизні, і милі спогади з

медитаційним забарвленням, і, нарешті, гострополемічні вірші» [5, с. 160]. Автор статті цитує лише поезію «Вітчизні», але сюди варто додати «Виноградар», «Бригадир», «Лісник», «Дівчата на винограднику» тощо. Він констатує співвіднесеність природи з «гуманістичним струменем», зміст якої зводиться до гармонійності творчості і праці, до визначення «творча людина-трудівник». «Людина у нього – це необхідний елемент природи і в той же час її активізуючий чинник» [5, с. 161]. Навіть пробудження природи поет оживляє з працею людини, якій це приносить насолоду: «Підв'язуючи світлий виноград, / Сміється дівчина не знати з чого» [3, с. 11].

Окремо виділяє багатство асоціативних зв'язків, глибоке «проникненням у природу, в об'єкт», акцент на художніх тонах палітри М. Рильського – «теплий спогад», «світлий мінор», «легка дружня іронія», «щасливий смуток і природна печаль», тобто переважають лагідні, світлі тони, які «дають змогу читачеві естетично пізнати природу» [5, с. 162]. Варто зосередити увагу лише на заголовках поезії М. Рильського «Лист до волошки», «Війна червоної і білої троянди», «Третє цвітіння», «Квітчастий луг», «Троянди й виноград» тощо.

В.Стус відзначає олюдненість Природи, зокрема в поезіях «Черемшина після дощу», «Перший грім», «Ознаки весни», проте цей перелік можна продовжити. У більшості поезій природа «в душі, що рветься у дорогу, / У пісні, що не здатна вже мовчати» [3, с. 18]. Автор пише, що поки серце поета залишається зрячим, він відчуває себе молодим, повним сили і натхнення, із зачудуванням дивиться як на природу, так і на людину з її творчою працею. «Звідси – опоетизування людської праці. Звідси – й оспівування природи в усій її **людській красі**» [5, с. 161].

В.Стус акцентує на поезії, у якій відтворено образи видатних культурних діячів, подано ремінісценції з творів Т. Шевченка, О. Пушкіна, І. Франка. «Це не портрети. Це – картина, в якій і Кропивницький, і Шопен, і Пушкін **не зображуються, а відчуваються**» [5, с. 164]. В. Стус радить поезії «Пісня про пісню» (присвячена Леонтовичу), «Желязова Воля» (присвячена Шопену) не читати, а співати, щоб «не пропали оздобы вірша, не заглушились мелодії» [5, с. 164].

В. Стус зосереджує увагу на тих поезіях збірки М. Рильського, які становлять основу ідейно-творчої позиції поета: духовність повинна бути визначальною рисою нової, інтелектуально багатой людини, творча праця, потреби краси і гармонії, утвердження вірності в дружбі, милосердя, пам'ять.

Безперечно, тяжіння лірика до «афористичного вислову», відсутності «моралізаторства» характерне для всього періоду «третього цвітіння», проте В. Стус акцентував на потужній енергетиці красивого і корисного, на двох

рівних крилах «щастя людського» – збірці «Троянди й виноград». Уже в незначній за розміром розвідці «Поезія третьої весни» відчутний максималізм В.Стуса щодо вираження своїх поглядів, своїх орієнтацій. Він оперує термінами, які розкривають його внутрішній стан і його внутрішній світ, характеризує позицію М. Рильського так: «поет шукає рятівної гармонії, і в ній знаходить собі заспокоєння» [5, с. 160]; поета цікавить не лише «внутрішнє багатство, набута зрілість, а й процес збагачення, пізнання як інтелектуального, так і естетичного» [5, с. 163]; «поет не переступає межі, так би мовити, мудрості поезії» [5, с. 164].

Епістолярна спадщина В. Стуса, за висновками Н. Глушковецької, може слугувати цінним джерелом для з'ясування його літературознавчих поглядів. У ній чітко «простежується індивідуальний стиль автора; вирізняється вільна та незалежна форма викладу критичних суджень; вражає оригінальність у потрактуванні літературних явищ; розкриті його пристрасті та антипатії» [1, с. 92].

З листів відомо, що поезією М. Рильського В. Стус захоплювався ще у студентські роки й цінував її до кінця життя, заглиблювався в буття і творчість неокласика. Приміром, схвалює присудження М. Рильському Ленінської премії і не засуджує поета, що той толерував радянську дійсність, а сприймає митця як жертву обставин, із яких той не зумів «виборсатися». Болісно говорить про смерть Рильського: «Я його не колись дуже любив. Я його любив. Страшно то все» [6, с. 34].

У листах з таборів В. Стус прагне свою любов до творів М. Рильського передати синові, радить читати як окремі найбільш вдалі вірші, так і збірки, пропонує зосередитися на поезіях ранніх, коли автор писав «молодим серцем» – «Ластівки літають, бо літається», «На білі гречки впали роси», «Яблука доспіли, яблука червоні», «Вже червоніють помідори» тощо. «А прочитай «Запахла осінь в'ялим тютюном» – як гарно: схоже до осіннього прозорого винограду – до винограду. І взагалі: звикай до того, що доброго є чимало – читати» [6, с. 423]. У листах В. Стуса відчувається неоднозначна оцінка класиків української літератури доби соцреалізму. «Найбільшою перманентністю та позитивністю відзначається бачення ним літературної постаті М. Рильського, [...] критик акцентує увагу насамперед на величезному таланті митця, а загравання із владним режимом виправдовує непереможними обставинами» [1, с. 96].

Для Стуса-художника і критика характерна орієнтація на інтуїтивізм, можливо, не завжди усвідомлений ним як філософсько-методологічна установка, не в усій його цілісності, але в досить суттєвих чинниках – пізнанні предмета, що долає членування його на суб'єкт і об'єкт. Це та

характерна риса В. Стуса-творчої особистості, яку він стимулював і вдосконалював у собі. Він надає перевагу художнім, а не науковим формам пізнання, вимальовується перехід Стуса до сучасної форми екзистенціалізму, коли інтуїція втратила гносеологічну характеристику й набула статусу особливого буття людини у світі. Статтю «Поезія третьої весни» В. Стус закінчує висновками: «Таким чином, нова збірка поета свідчить про те, що талант Рильського перебуває у повному розквіті. Йдучи в ногу з сучасниками, він знаходить у цьому поступі свою нову молодість. Поет не може старіти, бо він – творець» [5, с. 164].

Така оцінка збірки М. Рильського є підтвердженням впливу його поезії на творчий доробок В. Стуса: це й рання літературно-критична стаття, і ведення своєрідних зошитів із виписками, читання напам'ять, цитування в листах. У передмові до збірки «Зимові дерева» під заголовком «Двоє слів читачеві» В. Стус писав, що в молодості захоплювався Рильським і Вергарном, потім прийшов до нього Бажан, а пізніше – «епоха Пастернака і необачно велика любов до нього» [4, с. 52]. Питання літературного впливу М. Рильського на творчість В. Стуса порушувалося Б. Рубчаком. У статті «Перемога над прірвою. Про поезію Василя Стуса» автор цей «вплив» відносить до менш систематичних та проникливих: «У віршах про дитинство чи про природу, наприклад, іноді звучить Рильський, разом із численною армією його епігонів. Тут, звичайно, маю на увазі Рильського в його сибаритно-оптимістично-фривольному профілі, бо ж є й інший Рильський, куди цікавіший – філософсько-трагічний, бентежно-глибокий поет. Зайво підкреслювати, що такий Рильський має мало епігонів» [4, с. 54]. Б. Рубчак наводить як приклад «впливу» ранньої поезії Рильського на поезію В. Стуса рядки з «Свіча в свічаді».

Поезію М. Рильського В. Стус брав і для епіграфів своєї лірики. Наприклад, цикл «Декларація поета і громадянина» починається: «Право – то слово дрібне, / От обов'язок – слово! (М. Рильський)» [7, с. 93].

Отже, можна говорити і про захоплення В. Стуса поезією М. Рильського, і про вплив її на доробок митця. У літературно-критичній статті «Поезія третьої весни» він відверто тяжіє до поглибленого вираження індивідуальності з необхідною умовою її дегероїзації, відчутна спрямованість на перебудову художньої поетики під знаком граничної суб'єктивності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глушковецька Н. Літературна класика епохи соцреалізму в епістолярних оцінках В. Стуса (П. Тичина, М. Рильський, А. Малишко, О. Гончар). *Таїни художнього тексту*: збірник наукових праць. Дніпропетровськ : Пороги, 2013. Вип. 16. С. 91–97.

2. Дзюба І. Різьбяр власного духу (Василь Стус). У кн.: З криниці літ: у 3 т. Київ : ВЦ «Києво-Могилянська академія», 2007. Т. 3 : Літературні портрети; Дніпровський меридіан; Зі спогадів. С. 602–629.

3. Рильський М. Троянди й виноград. Далекі небосхили. Київ : Дніпро, 1959. 126 с.

4. Рубчак Б. Перемога над прірвою: Про поезію Василя Стуса. *Сучасність*. 1983. № 10. С. 52–83.

5. Стус В. Поезія третьої весни. У кн.: Твори : у 4 т. 6 кн. Львів : Просвіта, 1994–1999. Т. 4. Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. З таборового зошита. 1994. С. 160–164.

6. Стус В. Твори: у 4 т. 6 кн. Львів : Просвіта, 1994–1999. Т. 6 (додатковий). Кн. 1. Листи до рідних. Львів : Просвіта, 1997. 495 с.

7. Стус В. Твори: у 4 т. 6 кн. Львів : Просвіта, 1994–1999. Т. 1. Кн. 2. Поетичні твори, що не ввійшли до збірок (1958–1971). Львів : Просвіта, 1994. 495 с.

8. Тарнашинська Л. Імператив щирості в художньо-естетичній парадигмі Івана Франка та його інтерпретація Василем Стусом. У кн.: Тарнашинська Л. Презумпція доцільності: Абрис сучасної літературознавчої концептології. Київ : ВЦ «Києво-Могилянська академія», 2008. С.71–83.

Бородіца С. В.

(м. Тернопіль)

ПОЕТИКА КОНТРАСТІВ У ТВОРЧОСТІ В. СТУСА

У ґрунтовній студії «Феномен Стуса» М. Коцюбинська наголошувала, що «сила поезії Стуса, її здатність зворушити глибинні шари свідомості читача ... – в майстерному опануванні того, що Потебня називав внутрішньою формою слова, в умінні віднайти різні смислові шари й глибоко заховані асоціативні зв'язки, символічне підґрунтя слова й образу» [1, с. 112]. Поетична творчість В. Стуса розмикає межі традиційної естетики. Її особливість – у техніці контрасту як основному принципі зображення дійсності. Це, у свою чергу, свідчить про модерний національний світогляд митця (духовна незалежність, культ особистості, активний патріотизм, стоїчний героїзм, життєствердний гуманізм, високий інтелектуалізм, культуротворчість та ін.).

Поезії «Горить гора. Горить і ліс, і небо...», «З ціложиттєвого ждання...», «Бринить космічна музика струмка...», «Украдене сонце зизить схарапудженим оком...» та ін. прочитуються як розгорнуті антитези. Вони концептуалізують антитетичність світосприйняття, а отже й художнього світу автора: